יום שבתון

ר' יהודה הלוי
מאה 12-11
סימן יהודה

שיר השבת לנח

יוֹם שַׁבָּתוֹן אֵין לִשְׁכֹּחַ
זִכְרוֹ כְּרֵיחַ הַנִּיחוֹחַ
יוֹנָה מָצְאָה בוֹ מָנוֹחַ
וְשָׁם יָנוּחוּ יְגִיעֵי כֹחַ
יוֹנָה מָצְאָה בוֹ מָנוֹחַ
וְשָׁם יָנוּחוּ יְגִיעֵי כֹחַ

הַיּוֹם נִכְבָּד לִבְנֵי אֱמוּנִים
זְהִירִים לִשְׁמְרוֹ אָבוֹת וּבָנִים
חָקוּק בִּשְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים
מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ
יוֹנָה מָצְאָה בוֹ מָנוֹחַ
וְשָׁם יָנוּחוּ יְגִיעֵי כֹחַ

וּבָאוּ כֻלָּם בִּבְרִית יַחַד
נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע אָמְרוּ כְּאֶחָד
וּפָתְחוּ וְעָנוּ יְיָ אֶחָד
בָּרוּךְ הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ
יוֹנָה מָצְאָה בוֹ מָנוֹחַ
וְשָׁם יָנוּחוּ יְגִיעֵי כֹחַ

דִּבֵּר בְּקָדְשׁוֹ בְּהַר הַמֹּר
יוֹם הַשְּׁבִיעִי זָכוֹר וְשָׁמוֹר
וְכָל פִּקּוּדָיו יַחַד לִגְמֹר
חַזֵּק מָתְנַיִם וְאַמֵּץ כֹּחַ
יוֹנָה מָצְאָה בוֹ מָנוֹחַ
וְשָׁם יָנוּחוּ יְגִיעֵי כֹחַ

הָעָם אֲשֶׁר נָע כַּצֹּאן תָּעָה
יִזְכּוֹר לְפָקְדוֹ בִּבְרִית וּשְׁבוּעָה
לְבַל יַעֲבֹר בָּם מִקְרֵי רָעָה
כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ עַל מֵי נֹחַ
יוֹנָה מָצְאָה בוֹ מָנוֹחַ
וְשָׁם יָנוּחוּ יְגִיעֵי כֹחַ

שיר השבת לפרשת נח

הפיוט מתקשר לפרשת נח כפי שכותב אפרים חזן במאמר באתר הזמנה לפיוט:
תמונת קורבנו של נח העולה לרצון 'וירח ה' את ריח הניחוח' (בראשית ח, כא) והשבועה כי לא יבוא עוד מבול על הארץ, הופכים את סיפור המבול וההצלה ממנו כמעין דוגמה למצוקות הגלות ולגאולה, וכך גם מזדהים אסורי התיבה היוצאים ממנה למרחב עם אסירי הגולה המבקשים את הגאולה המתאחרת ואת הקץ המתמשך, ונחמתם היחידה היא השבת. היא המנוח והמפלט מאפלת הגלות לאור השבת.

בסוף הפיוט מצטרפת לשבועה כלל עולמית זו גם שבועה אישית לעם ישראל שמקורה בהפטרת פרשת נח (ישעיהו נד ט):
כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל־הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ׃

נושאים:

- ישראל נמשלו ליונה.
- האם יונתו של נח מצאה מנוח בשבת או שרק משל הוא?
- מציאת או אי מציאת מנוח לכף הרגל כמשל לגלות וגאולה.
- השבת כתחנה בזמן להתאוששות ואגירת כוחות גופניים ונפשיים.

נח | בראשית ח ח-ט

וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מֵאִתּוֹ לִרְאוֹת הֲקַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ וְלֹא־מָצְאָה הַיּוֹנָה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלָהּ וַתָּשָׁב אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה...

אבל בסוף מצאה... וישראל המשולים ליונה מוצאים מנוח בשבת.

בבלי ברכות נג ב: ...מתילי (משולה) כנסת ישראל ליונה...מה יונה אינה ניצולת מאויביה אלא בכנפיה, אף ישראל אינן ניצולין אלא בזכות המצות.

כתב הגאון יעב"ץ ז"ל, כי מלבד הסמבטיון, יש עוד מופת לשמור את השבת, והוא היונה. כי היונה אינה תולשת מן המחובר בשבת, כי שומרת את השבת. וזה שאמר הכתוב: 'ותבוא אליו היונה לעת ערב' שהיה אז שבת, כנאמר (בזמירות לשבת) "יונה מצאה בו מנוח" ואיתא במדרש (תיקוני זהר, תיקון כ"א דף נד:) שהיה אז יום השבת, 'והנה עלי זית טרף בפיה', והיינו משום הכי באתה 'לעת ערב', כי ביום השבת לא תלשה העלה מן המחובר, רק 'לעת ערב'. (דברי שאול פ' נח)

צַדִּיקִים גְּמוּרִים אֵלּוּ הֵם שֶׁשּׁוֹמְרִים [מצוות, שנקראים] 'חַי' וְשַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים, עֲלֵיהֶם נֶאֱמַר וַתָּשָׁב אֵלָיו הַיּוֹנָה לְעֵת עֶרֶב, וְזֶה עֵרְבֵי שַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים שֶׁשְּׁכִינָה בָּאָה לִשְׂרוֹת עֲלֵיהֶם מִשּׁוּם שֶׁהֵם קְדֻשׁ. (תיקוני זהר תיקון כא דף נד עב)

דְּבְזִמְנָא דִשְׁכִינְתָּא אִיהִי בְּגָלוּתָא, דְּאִתְּמַר בָּהּ (בראשית ח ט) וְלֹא מָצְאָה הַיּוֹנָה מָנוֹחַ וְגוֹמֵר, אֶלָּא בְּשַׁבָּת וְיוֹמִין טָבִין, (תרגום: שְׁבִזְמַן שֶׁהַשְׁכִינָה בַּגָּלוּת, נֶאֱמַר בָּהּ וְלֹא מָצְאָה הַיּוֹנָה מָנוֹחַ וְגוֹמֵר, אֶלָּא בְּשַׁבָּת וְיָמִים טוֹבִים.) (תיקו"ז תיקון ו דף כב עב) (ר' פנחס ראובן אתר תורת אמת)

נח | בראשית ח כא

וַיָּרַח ה' אֶת רֵיחַ הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר ה' אֶל לִבּוֹ לֹא אֹסִף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאֲדָמָה בַּעֲבוּר הָאָדָם...

איוב ג יז שָׁם [לאחר המוות]

רְשָׁעִים חָדְלוּ רֹגֶז וְשָׁם יָנוּחוּ יְגִיעֵי כֹחַ׃

זמירון

השימוש בדברי איוב על הקבר כמקום שבו ינוחו יגיעי הכח מצרות החיים מפתיע ואולי אף מטריד. אבל כוונת המשורר היא ויכוח עם הפסימיות של איוב וראיית השבת כתחנה בזמן להתאוששות ואגירת כוחות גופניים ונפשיים לקראת עתיד טוב, וכנגד הסכנה של שקיעה ודיכאון. ובעצם המחלוקת היא על היכן הוא "שָׁם"? איוב אומר בקבר, לא בעולם הזה, וריה"ל מכריז – בשבת!

הַיּוֹם נִכְבָּד לִבְנֵי אֱמוּנִים // עיון בית ב

כי תשא | שמות לב טז

וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת עַל הַלֻּחֹת:

רש"י: חרות. לשון חרת וחרט אחד הוא, שניהם לשון חיקוק

כי תשא | שמות לד א וַיֹּאמֶר ה' אֶל־מֹשֶׁה פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וְכָתַבְתִּי עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ:

הפטרת ואתחנן | ישעיהו מ כו

שְׂאוּ־מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא נֶעְדָּר:

זמירות של שבת נפתלי בן מנחם: הצווי על השבת חקוק בלוחות על ידי הקב"ה שהוא רב אונים ואמיץ כח.

זמירון
על פי פירוש זה **הקב"ה** הוא רב אונים ואמיץ כח. אבל בכך, הסיומת של בית זה שונה משאר בתי השיר המסתיימים במילה כח כשהכוונה **לשומרי השבת** שיקבלו חיזוק ותוספת כח. ואולי אפשר על פי המשך הפסוק המהדהד בעל פה – איש לא נעדר! הכל זהירים לשומרו מרב אונים ואמיץ כח שיהיו מנת חלקם.

וּבָאוּ כֻלָּם בִּבְרִית יַחַד // עיון בית ג

משפטים | שמות כד ג-ז

וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל־דִּבְרֵי ה' וְאֵת כָּל־הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה: ...וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע:

הפטרת לך לך | ישעיהו מ כח-כט

הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם־לֹא שָׁמַעְתָּ אֱלֹהֵי עוֹלָם ה' בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגָע אֵין חֵקֶר לִתְבוּנָתוֹ: נֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין אוֹנִים עָצְמָה יַרְבֶּה:

כי תצא | דברים כה יח

... וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ...

זמירון
אבל בניגוד למצב ישראל בעת מלחמת עמלק, ריה"ל מתאר עם שהוא כן יָרֵא אֱלֹהִים!

דִּבֵּר בְּקָדְשׁוֹ בְּהַר הַמֹּר // עיון בית ד

יתרו | שמות כ ח

זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ:

ואתחנן | דברים ה יב

שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ...

תהילים קלח ח

ה' יִגְמֹר בַּעֲדִי ה' חַסְדְּךָ לְעוֹלָם ...

זמירון

ה' ציווה בהר סיני על השבת,

ולישראל פקודיו השומרים שבת –**יגמול**
או
וכן ציווה שאת פקודיו שהם מצוות השבת יש להשלים וללמוד.
(לגמור = לגמול, להשלים, ללמוד)

נחום ב ב

עָלָה מֵפִיץ עַל־פָּנֶיךְ נָצוֹר מְצוּרָה צַפֵּה־דָרֶךְ חַזֵּק מָתְנַיִם אַמֵּץ כֹּחַ מְאֹד׃

הָעָם אֲשֶׁר נָע כַּצֹּאן תָּעָה // עיון בית ה

מטות | במדבר לב יג

וַיִּחַר אַף ה' בְּיִשְׂרָאֵל וַיְנִעֵם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה...

ישעיהו נג ו

כֻּלָּנוּ כַּצֹּאן תָּעִינוּ אִישׁ לְדַרְכּוֹ פָּנִינוּ...

כי תבא | דברים כח סד-סה

וֶהֱפִיצְךָ ה' בְּכָל־הָעַמִּים ...וּבַגּוֹיִם הָהֵם לֹא תַרְגִּיעַ **וְלֹא־יִהְיֶה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלֶךָ** וְנָתַן ה' לְךָ שָׁם לֵב רַגָּז וְכִלְיוֹן עֵינַיִם וְדַאֲבוֹן נָפֶשׁ׃

שבת חזון | איכה א ג

גָּלְתָה יְהוּדָה מֵעֹנִי וּמֵרֹב עֲבֹדָה הִיא יָשְׁבָה בַגּוֹיִם **לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ** כָּל רֹדְפֶיהָ הִשִּׂיגוּהָ בֵּין הַמְּצָרִים.

אבל ביום השבת ימצאו ישראל מעט מנוחה- לפחות רוחנית (יום שבתון/ מנוחה שבועית מן המבול חנניה בלס אתר לב לדעת)

בתפילת זכרונות ראש השנה

וְגַם אֶת נֹחַ בְּאַהֲבָה זָכַרְתָּ. וַתְּפַקְּדֵהוּ בִּדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים...ככתוב בתורתך (בראשית ח א) וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ...

נח | בראשית ט יא

וַהֲקִמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא יִכָּרֵת כָּל בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל וְלֹא יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל לְשַׁחֵת הָאָרֶץ׃

הפטרת נח | ישעיהו נד ט כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל־הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ׃

רד"ק: אמר כמו דבר מי המבול שהיו בימי נח שנשבעתי שלא יעברו עוד על הארץ והיא גזרה שלא תבטל, כן נשבעתי אחרי צאתך מהגלות מקצף עליך ומגער בך...(חנניה בלס שם)

פיוטים נוספים לנח

יום ליבשה
בתי צאי
צמאה נפשי לאלהים
אל חי יפתח אוצרות שמיים
כוכב צדק
כי אשמרה שבת
אעופה אשכונה